

М.П. Вавринчук*

ДЕМОКРАТІЯ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ, НАПРЯМКИ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Протягом останніх тринадцяти років Україна веде пошук способів демократичного управління в державі. Від їх правильного вибору залежатиме майбутнє країни. Разом з тим, сьогоденні умови існування України в міжнародній спільноті вимагають нового наукового підходу побудови системи демократичного управління.

Проблема демократичних принципів управління держави знайшла відображення в працях філософів Т. Гоббса, В. Руссо, Б. Спінози, Д. Локка, М. Лютера та інших, а також в ряді досліджень науковців¹. Останнім часом опубліковано ряд праць щодо реформування системи влади та державного управління. Широко відомі дослідження Т. Болла, В. Дахіна, Б. Краснова².

У багатьох публікаціях значна увага приділяється вивченню питання шляхів удосконалення владних структур. Проте фундаментальних досліджень цієї актуальної проблеми в Україні ще недостатньо. Кількість монографій і статей, присвячених визначенню теоретичних основ владних та управлінських структур, дослідження шляхів їх впливу на політичну та економічну систему нашої держави, є досить обмеженою.

Основні принципи демократичного управління в державі знайшли відображення в різних наукових теоріях. Зокрема, до централізованого управління зверталися представники західноєвропейської думки Т. Гоббс і Д. Локк. Місце влади в такій формі управління визначав Т. Гоббс, за теорією якого централізоване управління ігнорує основні принципи демократії, зокрема – інтереси громадян тієї чи іншої держави. В той же час, Ж.-Ж. Руссо висловлювався за ідею суспільного договору, наділяючи управлінськими повноваженнями держави не одноособового государя-суверена, а народну асоціацію, що виражає волю всього народу. Д. Локк, на відміну від Т. Гоббса, розглядав владне управління як засіб до забезпечення такого рівня демократії, яка потребує певного примусового впливу одного або декількох лідерів на громаду³.

Безумовно, сучасна система демократичного управління в нашій державі перебуває під сильним впливом політичної влади, яка є досить самостійною і здатна мати над нею перевагу, підкоряти її своїм цілям. При цьому події останньої виборчої кампанії в Україні вимагають зміни підходів до проблеми централізованого управління відповідно до напрацьованого досвіду за останні десятиліття США, Німеччиною, Швецією та іншими країнами⁴.

Говорячи про українську систему демократичного управління не варто ігнорувати той аспект, що історичні традиції демократичної культури багато в чому, якщо не в усьому, визначають методи адміністративної діяльності, які включають в себе політичну свідомість більшості громадян

* Вавринчук М.П., 2005

начальник Управління Служби безпеки України у Хмельницькій області, старший викладач кафедри філософії та політології Хмельницького університету управління та права, кандидат політичних наук

¹ Болдырев Ян Гус, Лютер, Кальвин, Цвинели, патріарх Никон. – Челябинск: Урал, 1996. – С. 426-441; Дегтярев А.А. Политическая власть как регулятивный механизм социального общения // Полис. – 1996. – № 3; Хайек Ф. А. Дорога к рабству // Новый мир. – 1991. – № 7; Шульженко Ф., Андрусак Т. Історія політичних і правових вчень. – К.: Юрінком Інтер. – 1999. – С. 89-91.

² Болл Т. Власть // Полис. – 1993. – № 5; Дахин В.Н. Политическая культура и власть // Свободная мысль – 1996. – № 1; Краснов Б.И. Теория власти и властных отношений // Социально-политический журнал. – 1994. – № 6.

³ Краснов Б.И. Теория власти и властных отношений // Социально-политический журнал. – 1994. – № 6. – С. 23-24.

⁴ Дегтярев А.А. Указ. соч. – С. 34-39.

держави колишньої радянської системи і економічний чинник нової хвилі “українських реформаторів”, які по своїй сутності не сприймають інших методів дій, крім тих, які в минулому успішно використовувались ними та їх попередниками. Принципи управління в державі склалися століттями і змінити їх за короткий час неможливо.

Сьогоднішній демократичний розвиток України потребує визначення нового шляху розвитку демократичних відносин, який характеризувався б такими основними ознаками:

- відсутністю спадкоємності із попередньою тоталітарною владою;
- зв'язком із народом;
- традиційним зв'язком з колективними та приватними принципами володіння і розпорядженням власністю.

Саме цим сутнісним характеристикам української влади відповідають принципи ліберальної демократії. На сьогодні головна проблема української демократичної системи — реалізація власних повноважень з реальним урахування волі народу.

Історичний досвід розвитку української моделі демократичного управління засвідчує цікаву особливість: протистояння, а іноді і силовий конфлікт влади виконавчої і влади маргінальної. Придушення або навіть знищення однієї гілки влади фактично закріплює всевладдя іншої, що, однак, виходячи зі світового досвіду, веде до поразки діючого режиму, а, значить, повного порушення демократичних принципів управління. Безумовно, повної гармонії між цими гілками влади бути не може, але їх чіткий поділ забезпечує створення та налагодження нормального функціонування централізованого демократичного правління в державі⁵.

На жаль, останнім часом спостерігалось формування номенклатурно-земляцьких кланів і бюрократичних династій, що призвело до повільного збільшення у владних структурах числа членів фінансово-підприємницьких структур і зниження чисельності так званих демократичних працівників, що в загальному є негативним чинником для управлінської системи держави.

Україна вступає в період реформ, які торкатимуться усіх сфер життя суспільства. Зміняться основні принципи його функціонування, з'являться нові ідеологічні основи побудови і розвитку держави.

Однією із базових концепцій формування демократичного управління повинна стати теорія оптимального розподілу влади, основи якої закріплені в останніх конституційних змінах. **Що ж може звернути увагу реформаторів демократичних основ української державності в цій концепції?**

По-перше, це формування високорозвиненої ринкової економіки, побудованої на оптимальному поєднанні засад, притаманних товарному виробництву (конкуренція, попит і пропозиція, вільне ціноутворення) та цілеспрямованої політики державного регулювання економічних процесів. Державне регулювання доповнює ринковий механізм, що в сукупності становить єдину систему макроекономічного регулювання народного господарства.

У більшості індустріально розвинених країн Заходу в другій половині ХХ століття значно зросла економічна роль держави. Те, що держава є центральним органом політичної влади в країні, дає їй можливість використовувати норми правового примусу і розпоряджатися значними економічними ресурсами. Вона не лише повинна володіти стратегічними підприємствами, земельними ділянками, залізницею, морськими портами, аеропортами, фінансовими ресурсами, але й володіти галузями економіки, які потребують величезних капіталовкладень і найменше орієнтовані на прибуткове функціонування (атомна і космічна промисловість, енергетика тощо)⁶.

На сьогодні в найбільш економічно розвинених країнах державному сектору належить близько третини національного багатства. Держава перерозподіляє через бюджет половину

⁵ Краснов Б.И. Указ. соч. – С. 25.

⁶ Там само. – С. 21-22.

валового національного продукту, здійснює до 20 відсотків капіталовкладень в економіку. Наприклад, у США під контролем уряду виробляється до 20 відсотків загального обсягу національного продукту, а третину його формують податки.

Зростання економічної ролі держави, її втручання в процес суспільного виробництва і його висока концентрація модифікуватиме традиційний механізм саморегулювання економіки, різко обмежить дію стихійних ринкових сил. Держава повинна взяти на себе цілу низку регулюючих функцій, особливо щодо розвитку державного сектора економіки, а також ринкової кон'юнктури.

Довголітня практика державного втручання в економіку дала змогу виробити відповідні методи і важелі, в результаті чого економічна система має стати високоєфективною. Політика державного регулювання дає можливість нейтралізувати численні руйнівні процеси і небажані відхилення, які періодично переривають і деформують рух економічного циклу.

Економічна політика певної держави формується через мережу органів державного апарату, суспільні інститути, засоби масової інформації. Важливу роль у цьому відіграють підприємницькі організації та фінансові групи. Підприємницькі організації, наприклад, Національна рада французьких підприємців, Федеральний союз німецької промисловості, Конфедерація британської промисловості, Конфіндустрія (Італія), Представництво фінансових і промислових кіл (Фінляндія) та ін. беруть участь у вирішенні найбільш важливих питань з економіки і політики. Вони готують економічні проекти і рекомендації для органів державної і муніципальної влади, впливають на розробку і прийняття багатьох законів і підзаконних нормативно-правових актів, у деяких випадках контролюють їх виконання.

Фінансові групи безпосередньо контактують з органами державної влади. Оскільки в кожній з розвинених країн їх функціонує декілька, то між ними точиться боротьба за лідерство і отримання певних пільг. Наприклад, у США лідируючими є групи Морганів, Рок-феллерів, каліфорнійська на чолі з "Банк оф Америка", у Великобританії — "Лойдз", "Барклейз", в Німеччині — групи на чолі з "Дойче банк", "Дрезденер банк" та "Комерцбанк".

Політику централізованого управління всіма сферами життєдіяльності здійснює держава, проте його масштаби і форми не залишаються незмінними. Дії державної адміністрації не обов'язково втілюються у певних заходах по управлінню національною економікою, соціальною сферою та політикою. Регулювання відбувається і тоді, коли держава відмовляється від реалізації цих заходів, якщо вони стають недоцільними з точки зору макроекономічної та соціальної-політичної ефективності.

Незважаючи на те, що централізоване і ринкове регулювання за своєю суттю є антиподами, вони постійно взаємодіють між собою. Це сприяє забезпеченню економічної та політичної стабільності всієї суспільної системи. Політика державного регулювання не підпорядкована закону самозростання капіталу. Вона враховує розстановку всіх соціальних сил, що не завжди адекватне прагненню великих приватних власників або монополій. Головна мета державного втручання — забезпечення безперервності процесу відтворення національного продукту як єдиного цілого, досягнення економічної ефективності на макрорівні, а також її реалізація через свідоме визначення суспільних потреб, можливостей і шляхів їх задоволення.

Тому, виходячи із економічного, політичного та соціального стану нашої держави, найбільш ефективною може стати демократична доктрина, в основу якої можна покласти розроблену на початку 50-х років минулого століття представниками політичної еліти Скандинавії та Німеччини відповідну теорію. Концепція економічної демократії полягає в гарантованому розподілі національного продукту в інтересах усього суспільства. Це передбачає активне державне регулювання економіки, різноманіття форм власності, широкий розвиток соціальних інститутів. На її основі формується політична демократія, яка спирається на розвинуте цивільне суспільство, що забезпечує права і волю громадян, гарантує існування парламентаризму, багатопартійність,

право на опозицію, верховенство закону й ін. В сфері державного устрою соціал-демократична доктрина відстоює парламентську форму правління⁷.

Проведення демократичної політики доцільно розпочати з реформи соціально-економічної сфери, яка має забезпечити чітке та ефективне функціонування суспільства. Здійснення реформ по демократизації суспільного життя призведе до впливу представників підприємств і профспілок на процес формування політики в державі. При цьому основним принципом демократичного управління повинен стати не перерозподіл доходів, а збільшення та ефективність виробництва. Теоретичною основою такого підходу є реформування відносин власності за допомогою перерозподілу функцій з утримання, володіння і використання власності між трудовим колективом на мікрорівні та суспільством на макрорівні. Робітники одержують право участі в управлінні виробництвом як співвласники підприємств.

Переваги таких відносин вбачаються, передусім, у тому, що вони дають змогу без ускладнень здійснити процес поступового й раціонального усупільнення. При реалізації цієї ідеї зберігається ринкова основа економіки, яка дозволяє своєчасно реагувати на запити споживачів. Поєднання приватного й державного в економіці має відбуватися на принципово новій основі. При цьому співвідношення різних економічних секторів може змінюватись і з часом перетворити власника на суто номінального господаря.

Демократичний принцип управління є визначальним в цій доктрині. Він виступає як надкласове явище, гарантоване право на приватне життя захищає від свавільного втручання держави. Зокрема, формує свободу думки, віросповідання, загальні вибори, право на культурну автономію для національних меншостей, незалежність судів, право на опозицію. Мета такого принципу демократичного управління — поступове просування до суспільства, де демократія поширюється на економічну, політичну і соціальну сфери життя. Загалом, така форма управління повинна розглядатись як мета, до якої Україна постійно просуватиметься, наповнюючи новим політичним і соціальним змістом своє існування.

Внутрішніми завданнями подібного демократичного принципу управління держави повинні стати:

- в економічній — сприяння формуванню соціально орієнтованої ефективної ринкової економіки;
- у політичній — створення умов для формування і діяльності органів державної влади на засадах демократії, тобто, відповідно до вільного волевиявлення більшості народу в умовах діяльності різноманітних політичних і громадських об'єднань;
- в ідеологічній — вироблення власної соціал-політичної доктрини, спираючись на досягнення наукової політології;
- в гуманітарній сфері — забезпечення кожній людині належних умов життя на засадах свободи, справедливості і солідарності.

На жаль, Україні не вистачає саме такої виваженої доктрини. Але чи зможе ця доктрина у випадку її прийняття вищими органами влади бути реалізованою, відповідь час, який розпочав свій відлік з моменту завершення помаранчевої революції.

*Стаття рекомендована до друку
кафедрою філософії та політології
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 5 від 1 лютого 2005 року)*

⁷ Хайек Ф.А. Указ. соч. – С. 64-66.